

Brexit als impuls voor een nieuw Europa?

*Brexit Hoorzitting Kamercommissie Buitenlandse Betrekkingen, 31 januari 2017
Prof Dr Alexander Mattelaer, Egmont Instituut & VUB Instituut voor Europese Studies*

Het referendum van 23 juni 2016 over het EU lidmaatschap van het Verenigd Koninkrijk en het nakende activeren van de VEU artikel 50 procedure stellen het debat over de toekomst van Europa op scherp. In deze context is het raadzaam om stil te staan bij de bijzondere relatie die historisch is gegroeid tussen ons land en het Verenigd Koninkrijk, alsook bij de internationaal-politieke omgeving waarin de onderhandelingen over de scheiding van het VK en de EU zullen verlopen. Daarbij hebben alle betrokken partijen een objectief belang bij het instandhouden en verdiepen van de Europese samenwerkingsgedachte binnen een nieuw institutioneel kader. In die zin vormt het vooruitzicht van Brexit ook een impuls om de Europese politieke architectuur te herdefiniëren op een dusdanige manier dat zij aan de verwachtingen van haar burgers tegemoet kan komen.

België en het Verenigd Koninkrijk: een bijzondere relatie

België heeft als één van de 27 overblijvende lidstaten de opdracht om de onderhandelingen rond het vertrek van het VK van nabij te volgen en een uiteindelijk akkoord hieromtrent te helpen goedkeuren via gekwalificeerde meerderheid. Buiten kijf staat het feit dat er voor dit land bijzonder veel op het spel staat. Het risico op een zogenaamde *train crash* Brexit met enorme schade is allesbehalve ondenkbeeldig. Daarom verdient het aanbeveling om kort stil te staan bij de bilaterale relatie tussen ons land en het VK. Vanuit een nationaal perspectief is het aangewezen om in de intra-Europese besprekingen over het onderhandelingsmandaat van de Europese Commissie aan te sturen op een scenario waarin de wederzijdse handelstoegang zo ruim mogelijk wordt behouden en de politieke relatie rond veiligheidsvraagstukken wordt bestendigd.

Doorheen de voorbije eeuwen is er tussen de Britse eilanden en onze contreien een uitzonderlijk diepe relatie gegroeid. Economisch spreken de cijfers voor zich.¹ Het VK vormt met een aandeel van 8,8% van de Belgische export de vierde voornaamste buitenlandse klant van de Belgische economie. In 2015 bedroeg de uitvoer van België naar het VK maar liefst 31,9 miljard EUR. Daarbij vormen de export van motorvoertuigen, machines, geneesmiddelen en vaccins de hoofdbrok. In datzelfde jaar bedroeg de invoer vanuit het VK 17,4 miljard EUR, wat ons een uitermate positieve bilaterale handelsbalans oplevert. Het mag duidelijk zijn dat het verstoren van deze relatie door eventuele tariffaire en andere handelsbelemmeringen onze nationale economie heel veel pijn kan doen. Dergelijke economische pijn mag dan wel onevenredig gespreid zijn over de verschillende Belgische regio's, maar ze tast evengoed de belastingsbasis voor alle overheidsfuncties aan.

Ook de bilaterale politieke relatie mag niet uit het oog verloren worden. Terwijl we de gruwel van de Eerste Wereldoorlog herdenken, kunnen we niet voorbijgaan aan het feit dat het schenden van de Belgische neutraliteit in 1914 voor de VK als *casus belli* gold. Wanneer we de Benelux beschouwen als de voorloper van het Europese integratieproces, dan kunnen we ook in herinnering brengen dat deze ideeën kiemden tijdens de gezamenlijke ballingschap van onze regeringen in London tijdens de Tweede Wereldoorlog. Doorheen de Koude Oorlog en in de periode die daarop volgde bleef het Verenigd Koninkrijk een bondgenoot met wie we een diepe vertrouwensband behielden. In een tijdvak waarin de tektonische platen van de wereldpolitiek aan het verschuiven zijn, is het goed om stil te staan bij de historische betekenis van Brexit: dit is Europese geopolitiek van de eerste orde.

¹ Zie o.m. Agentschap voor Buitenlandse Handel, *Impact van de Brexit op de handel tussen België en het Verenigd Koninkrijk*, Brussel, augustus 2016, beschikbaar op www.abh-ace.be.

De doelstelling van de Belgische regering in de artikel 50 procedure zou dan ook duidelijk moeten zijn: de handelstoegang zo vlot en ruim als mogelijk behouden en de politieke relatie onder bondgenoten versterken. In het licht van de Britse onderhandelingspositie zoals voorgesteld in de Lancaster House speech van Theresa May op 17 januari, lijkt de meest haalbare piste vanuit Belgisch perspectief erin te bestaan om naast de eigenlijke scheiding een zo diep mogelijk vrijhandelsakkoord na te streven. Wellicht dient in deze context gedacht te worden aan het opsplitsen van een dergelijk akkoord volgens verschillende Europese bevoegdheden, exclusief dan wel gemengd. Het oprekken van wat mogelijk is binnen het kader van de douane-unie biedt wellicht de beste kansen om de administratieve transitie voor onze bedrijven zo eenvoudig mogelijk te houden.

Brexit als een teken des tijds

Het valt echter te verwachten dat de onderhandelingen tussen het VK en de EU op sommige momenten stroef zullen verlopen en een bijtende ondertoon kunnen aannemen. Daarom is het belangrijk om ook de keuze van het Britse volk in een breder perspectief te plaatsen. Op het meest fundamentele niveau heeft het VK immers de keuze gemaakt om zich uit te schrijven ten aanzien van de grondwettelijke koers die de Unie vaart richting *ever closer union*. Dat is het volste recht van de Britten, wanneer zij vinden dat hun stem onvoldoende weerklank vindt in het Europese besluitvormingsproces. De keuze voor Brexit staat echter niet los van de huidige tijdsgeest en de context waarin de internationale instellingen opgericht na 1945 op verschillende manieren aan het afbrokkelen zijn. Vanuit dit perspectief is het wenselijk om de discussies over Brexit met het nodige gevoel voor nuance en wederzijds respect te benaderen, net omdat deze fundamentele waarden zo onder druk staan.

Zowel in het VK als elders valt het publieke debat over de werking van de EU – alsook over het functioneren van de overheid op andere beleidsniveaus – bezwaarlijk gezond te noemen. Respect voor verschillende meningen en instellingen, een eerlijke zoektocht naar waarheid en het trachten te overbruggen van verschillende belangen: het zijn allemaal onderdelen van het publieke debat die doorheen de democratische wereld onder grote druk staan. Het euroscepticisme is in het VK misschien wel breder verbreid dan op het Europese vasteland, we zien het echter overal in Europa de kop opsteken. Soms snijden de eurosceptische argumenten weinig hout en tieren emotionele dromen welig, maar soms is de kritiek op deelaspecten van het Europese project ook terecht. Vanuit dit perspectief is de *Brexit fury* in het VK geen dynamiek die we door vijandige onderhandelingen buiten de EU kunnen sluiten. Integendeel: een verderzetten van Europese integratie vergt ook een ter harte nemen van ernstige kritiek en een politiek engagement tot verbetering van de Unie ten opzichte van het verleden.

Europese samenwerking heruitvinden

Het project van Europese integratie heeft doorheen de geschiedenis verschillende gedaanteverwisselingen ondergaan. De gemeenschap van kolen en staal, de economische gemeenschap en de West-Europese Unie maakten plaats voor wat de vandaag kennen als de EU. Ook de Navo wist zichzelf meerdere malen heruit te vinden in functie van een omgeving die nooit stil staat. Wat al deze instellingen met elkaar gemeen hebben, is dat ze uiteindelijk berusten op de notie dat Europese landen (en hun transatlantische partners) door samen te werken meer kunnen realiseren dan in een wereld waarin ieder land voor zich speelt. Het belangrijkste collectieve belang dat daaruit voortvloeit, is dat Europese landen geen bedreiging meer vormen voor elkaars veiligheid. De Brexit onderhandelingen vormen zowel een teken van een afbrokkelende politieke orde in Europa, als een kans om het belangrijkste onderdeel daarvan een nieuwe vorm te geven. Het is in het belang van heel dit land om deze kans niet te laten liggen en sterk in te zetten op een pro-actieve diplomatie gericht op het bestendigen van Europese samenwerking in al haar vormen.